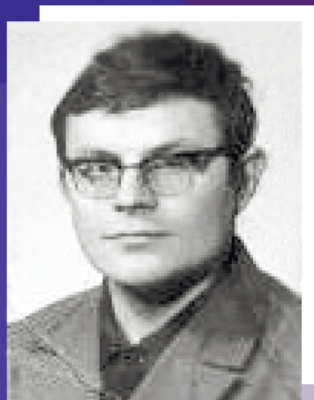

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
Філософський факультет
ІНСТИТУТ ФІЛОСОФІЇ ІМ. Г. С. СКОВОРОДИ НАН УКРАЇНИ
ЦЕНТР ГУМАНІТАРНОЇ ОСВІТИ НАН УКРАЇНИ

Категорії. Читання пам'яті Івана Бойченка – 2021. Людина. Історія. Незалежність

За результатами Всеукраїнського
круглого столу
«Читання пам'яті Івана Бойченка – 2021
Людина. Історія. Незалежність»
(22 жовтня 2021 року)

ЗБІРНИК НАУКОВИХ МАТЕРІАЛІВ

**Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
Філософський факультет
Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України
Центр гуманітарної освіти НАН України**

Категорії

**За результатами Всеукраїнського круглого столу
«Читання пам'яті Івана Бойченка – 2021
Людина. Історія. Незалежність»
(22 жовтня 2021 року)**

ЗБІРНИК НАУКОВИХ МАТЕРІАЛІВ

**Київ
«Знання України»
2021**

УДК 122(063)

ББК 87

К-29

Рекомендовано до друку
вченою радою філософського факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(протокол № 7 від 21 грудня 2021 року)

Редакційна колегія:

А. Є. Конверський, д-р філос. наук, проф., акад. НАН України (голова);
А. М. Єрмоленко, д-р філос. наук, проф., член-кор. НАН України;
В. А. Рижко, д-р філос. наук, проф.;
О.В. Яковлева, д-р філос. наук, проф.;
М.М. Рогожа, д-р філос. наук, проф.;
В.В. Зінченко, д-р філос. наук, с.н.с.;
І.І. Маслікова, д-р. філос. наук, доц.;
М. І. Бойченко, д-р філос. наук, проф. (відп. секр).

Адреса редакційної колегії: 01601, Київ, вул. Володимирська, 60, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, філософський факультет; (+38044) 239 34 57

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали. Рукописи та електронні носії не повертаються.

К-29 Категорії. За результатами Всеукр. круглого столу «Читання пам'яті Івана Бойченка – 2021. Людина. Історія. Незалежність» (22 жовт. 2021 р.): [Збірник наукових матеріалів] / редкол.: А. Є. Конверський [та ін.]. – Київ : Знання України, 2021. – 122 [1] с.
ISBN 978-966-316-490-8

УДК 122 (063)

ББК 87

відродження, стверджував і обґрунтовував також Дмитро Горбачов [Горбачов 2021].

Якщо у художньому мистецтві – передусім у живописі і архітектурі – питання національної орієнтації чи космополітизму все ж у більшості випадків не може бути однозначно верифіковано у той чи інший бік, то у літературній творчості прихильність до української мови і творення українською мовою аж ніяк не може слугувати свідченням космополітизму – на противагу послугованню російською мовою в Україні, яке якраз і виглядало і у більшості випадків було по суті офіруванням національної культури класовій ідеї світової революції, яка, дійсно, мала цілком космополітичну основу.

Література

- Бойченко М., & Бондарчук Б. (2020). Мовотворчість і одивнення мови: не друзі, але і не вороги перекладача. *Філософія освіти* 26(2), 155-167.
- Горбачов Д. (2021). *Український художній авангард: маніфести, публіцистика, бесіди, спогади, листи*. К.: Дух і Літера, 325 с.
- Личковах, В. А. (2021). *Естетика українського та польського авангарду: Монографія*. Київ: НАКККіМ, 288 с.
- Прокопович, М. (1993). До проблеми космополітизму та індивідуалізму. *Образотворче мистецтво* (1), 2–4, 32–33.

Віталій Брижнік,
кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії
Національного педагогічного університету
імені Михайла Драгоманова (м. Київ)

АКАДЕМІЧНА СВОБОДА Й НЕЗАЛЕЖНІСТЬ ОНОВЛЕНОЇ ВИЩОЇ ШКОЛИ НІМЕЧЧИНИ ЯК ЦЕНТРАЛЬНА ІДЕЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЄКТУ МАКСА ШЕЛЕРА

Дослідники теоретичного спадку видатного німецького філософа й університетського викладача Макса Шелера розмежовують його доробок на дві частини. Перший етап охоплює період між 1897 і 1920 рр. У цей час Шелер, після навчань в університетах Мюнхена, Берліна та Єни, захищає 1897 р. дисертаційне дослідження на тему «Додатки до встановлення зв'язків між логічними і етичними принципами». Після стажування в Гайдельберзькому університеті Шелер 1899 р. габілітований в університеті Єни. 1900 р. розпочинається його праця як університетського викладача, насамперед в університетах Єни та Мюнхена. 1901 р. Шелер знайомиться з Е. Гусерлем; у 1907-1910 рр. співпрацює з мюнхенськими та гетінгентськими феноменологами. Із 1911 р. Шелер залучається до видання таких

феноменологічних часописів, як «Гетінгентське філософське співтовариство» та «Щорічник із філософії і феноменологічних досліджень» (з 1913 р.). 1919 р. Шелер обіймає посаду одного з директорів Інституту соціології та соціальних наук Кельнського університету, у якому 9 років викладає як професор філософії. 1928 р. Шелер запрошений на посаду професора філософії та соціології університету міста Франкфурта-на-Майні, де навесні 1928 р. помирає. Другий період теоретичної діяльності Шелера розпочався 1920 р. й тривав до його смерті.

У перший період Шелер, первинно тяжіючи до філософії життя Ф. Ніцше, публікує 1899 р. статтю «Праця і етика» (1899), що має ідейний зв'язок із його дисертацією. У названій статті, початок якої позначений впливом Ніцшевої антропології, Шелер здійснив критичний аналіз марксистської теорії праці, критики зазнала також позиція щодо праці теорії лібералізму. Спираючись на теоретичні здобутки деяких тодішніх політекономів, філософ заперечив наукову об'єктивність марксистської термінології, що була застосована для розуміння цільових орієнтацій діяльності пролетаріату як класу, єдиного виробника суспільного продукту. У статті виконаний критичний аналіз мови економічної теорії соціалізму, на карб їй поставлено ідеологічну обмеженість бачення праці, що виконує пролетаріат, також і відсутність у її проєкції робітника як окремої людини. Такого індивідуума, який є носієм власних діяльнісних цілей і цінностей, освіченості і знання, отриманих, зокрема, і в Німеччині кінця XIX ст.. Окрім того, було вказане, як на головний недолік, на відсутність розуміння моральної складової робітничої праці, яка, за Шелером, не має виключно механістичний, бездумний характер. Поставивши під сумнів моральний характер робітничих страйків, Шелер як логічну й об'єктивну сутність виокремлює моральний аспект праці окремої людини, властиво, члена суспільства. На переконання філософа, достоту Моральне (Sittliche) як об'єктивний закон є справжнім чинником, який згуртовує людей у суспільному житті. Ба більше, буття й чинність у суспільстві морального закону як сутнісного здатне зумовити логічне впорядкування моральних стосунків між різними народами, які матимуть для них об'єктивний характер [Scheler 1899]. Таким чином, за Шелером, найактуальнішим теоретичним знанням для суспільного буття стає така етика, яка орієнтована на логічне, раціональне узгодження життя окремої людини і суспільства, їхніх цілей, цінностей як умови ідейного виведення засад спільної моралі.

Тримаючися теми філософської рефлексії щодо суті Морального як втілення справжнього, Шелер 1912 р., у період активної співпраці з феноменологами, публікує книжку «Ресентимент у структурі моралей». У названому творі, переосмисливши суть ресентименту, одного з понять Ніцшевої філософії, філософ визначив походження даного соціокультурному феномену. На його переконання, внутрішнім чинником ресентименту, що первинно виникає в суспільстві у вигляді судження пересічної людини щодо

іншої особистості, є заздрість, спрямована на особистісну індивідуальну сутність і буття. Це – екзистенційна заздрість, себто, така, що виходить назовні з душі такої людини, як можна зрозуміти, із пустої душі. Як отрута, що повільно діє, ресентимент спричиняє переверот у цінностях тодішнього європейця та поширює в суспільстві нові моральні орієнтації. Маючи вигляд панівного суспільного явища, ресентимент породжує нові моральні системи, фальшиво видаючи себе за суспільну мораль. Так відбувається його участь у побудові систем морали. Експлікувавши суть ґенези ресентименту, Шелер останньому ідейно протиставляє релігійну, християнську мораль, представляючи її читачеві як духовну основу власних аксіологічних та етичних переконань. Цю мораль філософ охарактеризував втіленням такої справжності, що за своєю глибиною, первинно духовною суттю незрівнянно вища за мораль і цінності тодішнього суспільства як буржуазного [Шелер 1999].

У рік початку Першої світової війни Шелер пише твір «Ordo amoris» – декларацію свого етичного й духовного credo, де визначає любов людини сутнісною першопричиною виходу назовні її волі та розуму, а також «стрижнем світопорядку як порядку Божого», себто, уособленням глибино справжнього, що присутнє в бутті [Шелер 1994]. Наступного року Шелер публікує книжку «Ґеній війни і німецька війна» (1915), у якій пропонує вбачати війну та її завершення тим цивілізаційним чинником, який спричинить духовне відродження Людини та остаточно зруйнує західне суспільство як буржуазне. 1916 р. філософ видає збірку робіт «Війна і відбудова», у якій заперечує наявність у війні будь-якого сенсу. На його переконання, результатом війни мусить стати особисте покаяння європейця за її причини, що зумовить духовне оновлення Європи. Ще 1899 р. перейшовши в католицизм, філософ також 1916 р. видає збірку нарисів «Соціологічна переорієнтація і повоєнні завдання німецьких католиків», у яких розкриває суть своєї ідеї християнської спільноти і звертається із закликом до німецьких католиків стати моральними лідерами в повоєнній Німеччині. 1917 р. виходить у світ книжка Шелера «Причини ненависти до німців», тоді ж він зачитує доповідь «Християнська ідея любови і сучасний світ». Завершення Першої світової війни та звістку про мілітарну поразку Німеччини Шелер зустрічає творами «Про дві німецькі хвороби» (1919), «Про національну ідею великих націй», «Мир між конфесіями» (1920). Загалом у тих творах філософ застеріг тодішні європейські суспільства від ідеологічних крайнощів як надмірно прагматичного, англосаксонського заходу, для якого панівною є знедуховлена буржуазна культурою, а також і більшовицько-атеїстичного сходу, з його дегуманізованою ідеологією диктатури пролетаріату. На його переконання, культурна відбудова повоєнної Європи відбудеться на основі християнської духовности й морали, у вигляді розбудови християнського соціалізму. Цей час дослідники творів Шелера вбачають початком другого періоду його теоретичної діяльності, який завершується

не доведеним до кінця онтологічним проектом «Становище Людини в космосі» (1928) і твором «Освіта і знання», опублікованим удовою філософа після його смерті.

На військову поразку Німеччині, її принизливу капітуляцію, а також політичний хаос у країні, спричинений збройними акціями німецьких прибічників більшовицької ідеології та мілітарною реакцією радикально правих німців-військовиків, чимало німецьких інтелектуалів і науковців відреагували тим, що у своїх роботах запропонували різні засоби, за допомогою яких країна змогла б подолати тодішню суспільну кризу. Серед тих творів ідейно чинне місце займає Шелерова книжка «Університет і народна вища школа» (1921). Філософ у названому творі, маючи значний досвід викладання в університеті, представив до уваги німецького суспільства своє бачення освітньої реформи – таке реформування вітчизняної вищої школи, яка зможе відбутися дієвим засобом формування нової суспільної морали, а отже інституційно впорядкує суспільне буття. За Шелером, оновлена вища школа стала б просвітницьким засобом виховання нової Людини, нової особистості, і справжнім, неідеологічним чинником соціальної інтеграції молодих німців у новому, демократичному суспільстві.

Як взірць культурно-історичної первинності, незіпсованості буржуазною ідеологією, Шелер обирає теоретичний спадок німецьких мислителів Й. Фіхте, Ф. Шляєрмахера та В. Гумбольдта, які на початку ХІХ ст. писали про розбудову німецького Університету й охарактеризували його емансипованим від зовнішньої політичної влади, та визначає традицію академічної свободи й незалежності Університету ідейною основою оновлення вітчизняної вищої школи. Остання, на переконання філософа, мусить відбутися як демократична народна освіта, доступна робітничій молоді, орієнтована на вихованні її представників громадянами демократичної країни – це напевно унеможливить виникнення будь-яких політичних революцій, а отже й збройні протистояння німців. Було зауважено тодішня несистемна тенденція суспільного руху до демократизації освіти, що цілком відповідає розбудові нової, демократичної Німеччини як республіці. З іншого боку, виокремлено й небезпеку поширення у країні світогляду пролетаріату. Таким чином, указує філософ, уникнення впливу на освіту ідеології представників інтересів цього класу, лівих політичних сил, утвердить у країні зразки відповідної освіти, яку німецька молодь отримає в новій народній вищій школі. Назване ліквідує помилки й недоліки системи попередньої освіти і практично впливатиме на політичну ситуацію в оновленому німецькому суспільстві [Шелер 2005: 61-62].

Свій проект реформування вищої школи Шелер виклав у двох розділах. У тих розділах було критично розглянуто наявний стан вітчизняної освітньої системи, як ідейну альтернативу запропоновано бачення потрібних для суспільства змін в освіті, її ціннісних орієнтацій і дієвих засобів їх досягнення, але передусім було взято до уваги постать майбутнього освітянина – викладача

народної вищої школи. Особисту діяльність нового освітянина, зумовлену насамперед потугою його індивідуального духу, що є чинником справжності в його праці, філософ протиставив бюрократичному ставленню до освіти імперських функціонерів, які посутньо ворожі до демократизації освітньої системи країни.

У першому розділі, після розгляду цілей тодішньої системи європейської освіти та історії виникнення й поширення в Європі явища університетської освіти, Шелер назвав першочерговим завданням оновленої, емансипованої від зовнішньої влади вищої школи: сприяння «набуття душею людини особистісною форми», що відбудеться завдяки виховному впливу освіти на людину, задля її духовного зростання та формування в ній духовної особистості. Було зазначено наявні в суспільстві завади, які іззовні перешкоджають формуванню духовної особистості, і запропоновано вбачати особистість такою людиною, яка сама себе формує засобом виконання духовної внутрішньої праці [Шелер 2005: 67-69]. Шелер намалював чіткий образ нового викладача, головного дієвця оновленої вищої школи, якому як непересічному освітянину належить своєю педагогічною діяльністю передусім формувати представників юнацтва як особистостей. Філософ критично поставився до надмірного превалювання аспекту науково-дослідницької роботи у вищій освіті, як до завади основної діяльності освітянина – педагогічної праці.

У другій частині книжки Шелер охарактеризував суть освітнього етосу як антиідеологічного та визначив його носія такою освіченою людиною, яка спроможна реалізувати освітні цілі названого етосу. Посутньо відмінною од наснаги особистого духу нового освітянина та його етосу було названо діяльність попередніх академічних працівників та університетів. Відповідно до свого негативного ставлення до лівої ідеології, Шелер називає «класові ідеології» антиподами культури й науки. Як такі, ті ідеології їх фальсифікують і жодним чином не можуть відбутися їхнім ідейним корінням. Принципово іншим є ідеалістичний світогляд, що представляє розумову працю, – таку роботу, яка утверджує етос солідарності серед представників академічного середовища й уможлиблює їхнє усвідомлення свого обов'язку та відповідальності «за духовне здоров'я та добробут усього народу, частиною якого вони є». За Шелером, цей етос, як уособлення людини розумової праці, є чинником особистої моральності нового освітянина [Шелер 2005: 78-80].

На думку філософа, народна вища школа, що ліквідує будь-який соціальний, культурний та ідеологічний партикуляризм буде створена лише за ініціативи педагогічного генія і тільки там, де переважає сільське населення, що дотримується єдиної релігійної традиції. У такому вигляді вона відбудеться як загальнонаціональний освітній заклад, стане вищою школою для робітників – не лише надаватиме їм позитивне, наукове знання, але й формуватиме духовну національну єдність німців, пропонуючи молоді тип знання,

що зміцнить зростання як самої людської душі, так і її внутрішньої потуги [Шелер 2005: 81-82].

Шелер виокремив як основне серед завдань оновленої вищої школи те, що їй належить зумовити духовну діяльність, породити «втіху від зростання й збагачення душі» та спричинити особисте розуміння цінності освіти і знання, які людина здобуває власною працею. Саме це завдання філософ називає вищим за національну єдність, подолання класових, конфесійних і кланових протилежностей, вищим також і за внесок народної вищої школи у «становлення нової німецької демократії». Філософ переконаний у тому, що нова народна вища школа мусить бути ближчою до духу німецького університету, який запліднить її своєю унікальною спадщиною [Шелер 2005: 84-85]. На його переконання філософа, призначати викладачів на їхні посади в народній вищій школі держава – вочевидь, нова демократична держава – матиме мінімальні права [Шелер 2005: 87].

Ім'я Макса Шелера займає без сумніву гідне місце серед імен тих філософів, які доклали значних інтелектуальних зусиль задля ідейної емансипації суспільного буття і виявлення теоретичних засобів визволення окремої людини. Ім'я Шелера належить також і до плеяди інтелектуалів, які поставилися до ідеологічного впливу на природне співбуття суспільства і людини явно критично, як до зовнішнього, владного втручання. Щиро переймаючись проблемою людської свободи такі мислителі, водночас і Шелер, засобом філософського мислення розкрили суть людської справжності, природности як буттєво засадничого. За Шелером, останнє присутнє у внутрішньому світі людини, у її душі, як Моральне і Любов. Виходячи назовні в вигляді індивідуального духа, сутнісне визначає морально будь-яку людську діяльність. Найважливішим місцем актуалізації сутнісного в людині філософ визначив освітянську працю, що посутньо є дієвим чинником моральнісного перетворення суспільного буття.

Література

- Шелер, М. (1999). *Ресентимент в структуре моралей* / пер.с нем. А. Н. Малинкина. С.-Пб.: Наука: Университетская книга, 231 с.
- Шелер, М. (1994). *Ordo amoris*. Шелер, М. *Избранные произведения*. М.: Гнозис, 1994. С. 339-376.
- Шелер, М. (2005). Университет и народный университет. *ЛОГОС* 6 (51), 60-97.
- Scheler, M. (1899). *Arbeit und Ethik*. *Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik*. Band 114. Leipzig: Verlag von C.E.M. Pfeffer, 162-201.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Категорії.
Читання пам'яті Івана Бойченка – 2021.
Людина. Історія. Незалежність

За результатами Всеукраїнського круглого столу
«Читання пам'яті Івана Бойченка – 2021
Людина. Історія. Категорії»
(22 жовтня 2021 року)

ЗБІРНИК НАУКОВИХ МАТЕРІАЛІВ

В авторській редакції.

Підп. до друку 22.12.2021 р. Формат 60x84 1/16. Папір офс. Друк офс.
Умов.-друк арк. 7,07. Обл.-вид. арк. 8,01. Тираж 300 пр. Зам. № 18.

Видавництво та друк – ТОВ «Видавництво «Знання України».
03150, м. Київ-150, вул. Велика Васильківська (Червоноармійська),
57/3, к.314. Тел. 287-41-45, 287-30-97.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК №217 від 11.10.2000 р.